

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОКАЗНИКІВ СХИЛЬНОСТІ ДО АВАНТЮРИЗМУ ТА АСЕРТИВНОСТІ

У статті розглядаються результати теоретико-емпіричного дослідження відмінностей у проявах асертивності у осіб, які схильні та не схильні до авантюризму.

Ключові слова: авантюризм, асертивність, індивідуальні відмінності.

В умовах жорсткої конкуренції на ринку праці ми стикаємось із новими поглядами та вимогами до особистості стосовно ефективної взаємодії з іншими людьми. Сьогодні дуже важливо вміти вчасно приймати рішення, бути здатним до ризикованих дій заради досягнення поставленої мети. Актуальність даної теми дослідження зумовлена необхідністю вивчення тих рис, властивостей особистості, котрі на даному етапі розвитку нашого суспільства виявляються більш яскраво і частіше. Зокрема мова йде про ті властивості особистості, що дають змогу отримати бажаний результат з меншими затратами зусиль та часу, причому миттєво, а не за допомогою повільних, поступових дій. Саме такою рисою є схильність особистості до авантюризму. Причому, ми наголошуємо на тому, що ніяких моральних та етичних оцінок даній властивості і поведінці ми не надаємо, перш за все, нас цікавить сам психологічний феномен, його особливості, прояви, чинники тощо.

Для розкриття означеного поняття ми звернулися до праць філософів, соціологів, психологів: Гюстава Лебона, Жана Габрієля де Тарда, Зигмунда Фрейда, Георга Зімеля, Карла Абрахама, Норберта Еліаса, Еріха Фромма та ін. Зазначеної проблеми торкалися Сюзанна Рот, О. Ф. Строев, І. Ю. Тимофєєва та інші. Проблема авантюризму опосередковано представлена також у роботах Є. П. Ільїна, І. Г. Абрамової, С. В. Бикової, А. Г. Євдокімова, Ю. Козелецького, Т. В. Корнілової, М. А. Котик, В. В. Кузнецова, В. А. Петровського, Г. Н. Солнцевої, О. І. Саннікова та ін. [1, 5, 8].

Слід зазначити, що на сьогоднішній день досліджень, що були б присвячені психологічному вивченню схильності до авантюризму як властивості особистості практично не існує. З таким феноменом, як авантюризм, можна зіткнутися лише в науково-популярній та художній літературі.

Авантюризм – явище складне і багатогранне – зазвичай визначається як девіантна, аморальна поведінка, шахрайство, аферизм. Термін «авантюризм» походить від французького *aventurier* – шукач пригод. В психологічній літературі авантюризм розуміється, як поведінка, діяльність кого-небудь, що характеризується ризикованими, безпринципними вчинками заради досягнення легкого успіху, вигоди, схильність до ризикованих пригод або негарних вчинків [3]; спосіб мислення і поведінки, риса діяльності, що здійснюються без урахування конкретної обстановки і вимог

законів природного суспільного розвитку; найчастіше виникає з некомпетентності, зневаги реалістичними оцінками і прогнозами, ігнорування особливостей реальної ситуації, співвідношення сил [4]; одна з особливостей особистості, що характеризує готовність людини до ризику [5, с. 112-113].

Під схильністю до авантюризму (*авантюристості*) як властивості особистості, в даній роботі розуміється переживання, спосіб мислення, дії, поведінка що характеризуються вільними від будь-яких вимог та умовностей ризикованими вчинками заради досягнення миттєвого, легкого та випадкового успіху без адекватного аналізу та урахування конкретної ситуації. Цікавим є той факт, що якщо в російській мові іменник авантюра (як і утворене від нього інший іменник – авантюризм) носить в першу чергу негативний відтінок (авантюра – ризикована, сумнівна справа, а авантюризм – поведінка, для якої характерні безпринципні вчинки), то, наприклад, в англійській (*adventure*) та французькій (*aventure*) це слово в першу чергу означає лише «пригоду» [6].

У зв'язку з тим, що слово «авантюризм» іноземного походження, є суперечливі моменти в його етимології. Так, європейські мови визначають авантюриста насамперед як «першопрохідника у пошуках пригод», а російська мова скоріше як «пройдисвіта». У всякому разі авантюризм характер російською мовою описується епітетами з приставками «без» (безрозсудний, безтурботний, безсоромний, безвідповідальний) і «не» (непосидючий, нетерплячий, непостійний); авантюрист це першопроходець з рисами пройдисвіта. Тому для більш глибокого розуміння такого концепту як «авантюризм», розкриємо його семантичну суть у співвідношенні з такими категоріями, як «авантюра», «пригода», «пристрасть».

Пригода – подія, несподіваний випадок у житті. Авантюра – ризикована і сумнівна справа, що розпочата в надії на випадковий успіх [7].

Тимофєєва І. Ю. у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що поняття «авантюра» і «пригода» мають різну семантику, однак вони є складовими більш широкого поняття – «авантюризм». Таким чином, автор виділяє два аспекти авантюризму, а саме: *авантюру* – шлях особистого, вільного затвердження життя, правил власної поведінки, що порушують загальноприйняті, антиповедінку, злочин, що певним чином замасковане під норму з метою отримання власної вигоди; і *пригоду*, що має ряд ознак: випадає з

«логіки» і причинно-наслідкових зв'язків життя; її «випадковість» обумовлена непередбачуваністю результатів; максимально наповнена «напругою», що веде до гострого переживання повноти життя, супроводжується ризиком, небезпекою; може супроводжуватися ірраціональними, безглуздими, абсурдними з зовнішньої точки зору діями, сенс яких – в їх процесі і тривалості, а не в результаті [10].

Французька дослідниця Сюзанна Рот виділила основні якості, що характеризують «зразкового» шукача пригод: непередбачуваність, імпульсивність, зосередженість на сьогоднішньому дні, віра в удачу, що доходить до забобон, багата фантазія, прожектерство, сміливість, рішучість, навіть жорстокість, егоцентричність і товариськість, любов до зовнішніх ефектів, обманів, міфотворчості, до гри, вміння плести інтриги [11].

Пристрасть – пристрасть людини, що не піддається контролю і надає значний вплив на її мислення і поведінку. Існує помилка, що аферизм і авантюризм є синонімами. Однак не слід отожднювати ці поняття. Афера (від французького *affaire* – справа) – це обман, шахрайство [2]; сумнівна, неблаговидна справа, що переслідує цілі особистої наживи, а авантюра – це надія на успіх, що не підкріплений ретельним аналізом ситуації [5, с. 115]. Незважаючи на те, що авантюризм у масовій свідомості є негативним явищем, він може мати і позитивні сторони. Іноді здоровий (тобто помірний і заснований на тверезому аналізі обстановці) авантюризм може принести безперечну користь. Як правильно зазначає Е. П. Ільїн, багато географічних відкриттів були зроблені авантюристами, для яких авантюризм є стилем життя. Таку людину в авантурних діях приваблює несподіваність результату. Авантюра надає можливість замінити буденність існування чимось новим, незвичайним, допомагає позбутися одноманітності життя. Життя людини-авантюриста – це спроба звільнитися від зовнішніх детермінацій, вона стає причиною [5, с. 113].

Спираючись на означене можна припустити, що прояви авантурності супроводжуються незалежністю від зовнішніх впливів і оцінок, здатністю регулювати власну поведінку, здатністю відстоювати свої права, тобто асертивністю. Асертивність (від англійського слова *assert* – стверджувати, заявляти, доводити) визначається як риса, що характеризується автономією особистості, незалежністю від зовнішніх впливів і оцінок, переконаністю у своїй правоті, самоповагою і пошаною до людей, з якими вона взаємодіє [8]. Вочевидь, різна схильність до авантюризму супроводжується певними проявами асертивності.

Саме тому метою нашого дослідження ми обрали пошук відмінностей у проявах асертивності у осіб, схильних та не схильних до авантюризму.

Задля емпіричної перевірки даного припущення були обрані наступні психодіагностичні методики: для виявлення осіб, схильних до авантюризму, ми застосували універсальну процедуру «Розміщення

себе на шкалі авантюризму» (модифікація методики Т. Дембо та С. Я. Рубінштейн). Вибір саме цієї процедури зумовлений, по-перше, тим, що в доступній нам психологічній літературі ми не знайшли методики, що діагностували б схильність до авантюризму. Попередньо був розроблений «предмет оцінки» з метою створення у досліджуваних єдиного уявлення про мінімальні та максимальні прояви авантюризму [9]. По-друге, ми обрали цю процедуру тому, що вона дозволила виявити осіб з різним рівнем прояву авантуристичності.

Для дослідження асертивності був обраний «Тест-опитувальник компонентів асертивності» (ТОКАС) О. П. Саннікової, О. І. Саннікова, Н. М. Подольак [8]. Вибір даної методики пояснюється тим, що вона орієнтована на якості та прояви асертивності, що можуть по-різному корелювати зі схильністю до авантюризму. На основі континуально-ієрархічного підходу до побудови структури особистості, та уявлень про метахарактеристики індивідуальності серед якісних характеристик асертивності виділено: *афективну (емоційну) складову* (на додатному полюсі розташовані такі властивості, як нервово-психічна стійкість, прийняття себе, прийняття інших, спонтанність емоційних реакцій, почуття міри, відсутність тривоги, почуття впевненості, на від'ємному – відсутність цих якостей, або їх слабкий прояв); *когнітивно-смісловий компонент* (додатний полюс характеризується хорошою орієнтацією в соціальній ситуації та адекватністю її оцінки; здатністю передбачати результати власної асертивної поведінки, здатністю дозволяти собі мати запити і вимоги, здатністю орієнтуватися в соціальних очікуваннях, усвідомленням потреби у досягненні мети. *Від'ємний полюс* характеризується протилежними якостями); *поведінкову складову* асертивності (додатний полюс характеризується готовністю до дій, спрямованих на досягнення мети без попраання прав інших людей, навіть конструктивною агресивністю та здатністю керувати своїм життям. *Від'ємний полюс* – неготовністю до таких дій, що супроводжується або пасивністю, або некерованою, неконструктивною агресивністю); *контрольно-регулятивну складову* асертивності (додатний полюс характеризується відповідальністю за свої вчинки; наполегливістю у захисті своїх прав; самостійними діями; обстоюванням своєї думки, навіть якщо це пов'язано з якимись труднощами тощо. *Від'ємний полюс* – почуттям безпорадності, безправності; наданням можливості іншим вирішувати, що необхідно зробити; несамостійними діями; схильністю підкорюватися іншим, дозволяти іншим приймати рішення тощо) [8, 9].

Емпіричне дослідження проводилось на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (м. Одеса). Вибірку дослідження склали слухачі факультету післядипломної освіти та роботи з іноземними громадянами відділення перепідготовки кадрів зі спеціальності «Психологія». Загальна кількість досліджуваних – 70 чоловік,

віком 25-45 років. Обробка отриманих даних була здійснена за допомогою кількісного та якісного аналі-

зів. У табл. 1 надані результати кореляційного аналізу між показниками двох рядів явищ, що вивчаються.

Таблиця 1.

Значущі коефіцієнти кореляцій між показниками асертивності та шкалою авантюризму

Шкала авантюризму	Показники асертивності				
	ААс	КАс	ПАс	РАс	ОПАс
Авантюризм	250*	264*	146	074	226*

Примітка: 1) нулі і коми опущені; 2) позначення * – значущість зв'язку на рівні $p \leq 0,05$; 3) умовні позначення показників асертивності: ААс – афективний компонент; КАс – когнітивно-смісловий компонент; ПАс – поведінковий компонент; РАс – контроль-регулятивний компонент; ОПАс – загальний показник асертивності.

Результати, що представлені в таблиці, свідчать про наявність лише додатних значимих зв'язків між означеними показниками та тенденцій до подібних зв'язків. Конкретно, значимі додатні зв'язки отримані між загальним показником схильності до авантюризму і такими показниками асертивності, як ААс (афективний компонент); КАс (когнітивно-смісловий компонент) та ОПАс (загальний показник асертивності) на рівні $p \leq 0,05$. Це свідчить про те, що прояви авантюризм супроводжуються впевненістю у собі, здатністю орієнтуватися в соціальній ситуації та приймати адекватне рішення задля досягнення власної мети. Разом з тим, таким особам притаманна спонтанність емоційних реакцій та відсутність тривоги.

Загалом, результати кореляційного аналізу підтвердили можливість зіставляти психологічні характеристики, що вивчаються, та дозволили здійснити якісний аналіз отриманих даних. З цією метою були проаналізовані профілі асертивності двох груп досліджуваних – схильних (ГрА+) і не схильних (ГрА-) до авантюризму, які були попередньо обрані за допомогою методу «асів».

Профілі асертивності означених груп досліджуваних надані на рис. 1. На осі абсцис розташовані якісні показники асертивності, на осі ординат – їх значення, що надані у «сирих» балах. Через точку 30 балів проходить середня лінія ряду (максимальний бал дорівнює 60). Значення кожного показника у профілях є середнім арифметичним значенням даного показника у представників кожної групи. Враховуючі те, що показники асертивності є біполярними, ступінь вираженості того чи того показника визначається за його відхиленням від середньої лінії ряду. Слід відмітити, що яскравих представників груп осіб, схильних і не схильних до авантюризму, у нашій вибірці не виявлено.

Спочатку розглянемо кожний профіль окремо, а потім здійснимо порівняльний аналіз між зазначеними профілями. Перед тим, як здійснити аналіз профілів, проранжуємо найбільш виражені фактори кожного профілю за їх відхиленням від середньої лінії ряду (див. табл. 1). Це дозволило упорядкувати домінуючі фактори і описати індивідуально-типологічні характеристики особистості представників кожної групи.

Аналіз графіків та таблиці дозволяє скласти психологічні характеристики представників кожної групи

– групи осіб, схильних до авантюризму (ГрА+) і групи осіб, не схильних до авантюризму (ГрА-). Отже, з точки зору асертивності групу авантюризм осіб можна охарактеризувати як наполегливих у відстоюванні своїх прав, поглядів, навіть за наявності деяких труднощів та відповідальних за свої вчинки і життя в цілому. Високі значення такого показника, як РАс+ свідчать, що таким особам властива незалежність поведінки від зовнішніх впливів та свобода вираження своїх думки.

Таблиця 1

Ранжування показників асертивності груп осіб, схильних і не схильних до авантюризму

Ранги	Група 1 (ГрА+)	Група 2 (ГрА-)
1	РАс+	РАс+
2	ОПАс+	КАс-
3	ПАс+	ААс-

Такі люди завжди готові до дій, що спрямовані на досягнення мети без поправання прав інших людей, їм притаманна конструктивна агресивність та здатність керувати своїм життям (ПАс+). В цілому, авантюризм осіб можна охарактеризувати як асертивних (ОПАс+). Вони є незалежними від зовнішніх впливів і оцінок, в змозі самостійно регулювати власну поведінку, відстоювати свої права та інтереси, впевнені в своїй правоті. Їм притаманна незалежність, самостійність, спонтанність, сміливість, рішучість, схильність до ризику та наполегливість у досягненні своєї мети. Їм властивий слабкий вольовий контроль, вони не звертають увагу на соціальні вимоги, але водночас проявляють шанобливе ставлення до людей, з якими взаємодіють.

Групу не авантюризм осіб з точки зору асертивності характеризує також відповідальність за свої вчинки, наполегливість у захисті своїх прав та самостійність дій (РАс+). Але водночас вони не здатні адекватно орієнтуватися в соціальній ситуації та адекватно її оцінити, їм важко передбачити результати власної поведінки, вони керуються зовнішніми обставинами і часто поступаються іншим, проявляють турботу про соціальну репутацію (КАс-). Такім людям притаманна емоційна нестійкість, невпевненість, тривожність, мінливість в інтересах, конформність, скромність, покірність. Вони прагнуть контролювати свої

емоції, дотримуватись правил, часто визнають свою провину, легко засмучуються (ААс-).

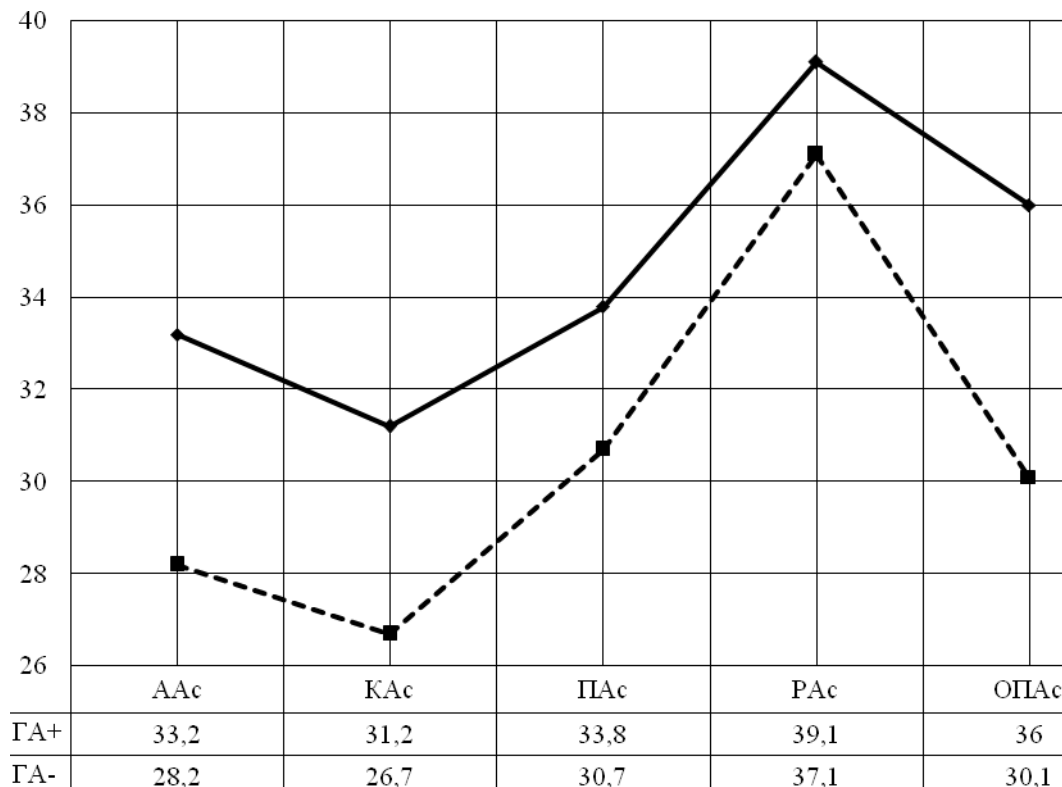

Рис. 1. Профілі шкал асертивності груп осіб, схильних і не схильних до авантюризму

Примітка: 1) ГА+ (n=18) – група осіб, схильних до авантюризму; ГА- (n=13) – група осіб, не схильних до авантюризму; 2) умовні позначення показників асертивності: ААс – афективний компонент; КАс – когнітивно-смысловий компонент; ПАс – поведінковий компонент; РАс – контрольно-регулятивний компонент; ОПАс – загальний показник асертивності.

Висновки:

1. Теоретично встановлено, що схильність до авантюризму – це спосіб мислення, поведінка, діяльність, що характеризуються ризикованими, вільними від будь-яких вимог, умовностей вчинками заради досягнення легкого успіху без урахування конкретної ситуації.

2. Для пошуку співвідношення показників схильності до авантюризму і асертивності були застосовані: «Тест-опитувальник компонентів асертивності» (ТОКАС) О. П. Саннікової, О. І. Саннікова, Н. М. Подоляк та універсальна процедура «Розміщення себе на шкалі авантюризму» (модифікація методики Т. Дембо та С. Я. Рубінштейн).

3. Отримані в ході кореляційного аналізу дані підтвердили правомочність зіставлення якісних харак-

теристик асертивності та авантюризму. Були встановлені позитивні додатні значимі зв'язки між авантюризмом і такими показниками асертивності, як ААс (афективний компонент); КАс (когнітивно-смысловий компонент) та ОПАс (загальний показник асертивності) на рівні 5%.

4. Виявлені психологічні характеристики («психологічні портрети») авантюристок та неавантюристок осіб. Результати якісного аналізу показали, що авантюристок особам властива самоповага, віра в себе, відкритість, незалежність, самостійність, спонтанність, сміливість, рішучість, схильність до ризику та наполегливість у досягненні своєї мети. Встановлено, що асертивні люди більшою мірою, ніж неасертивні, схильні до авантюризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бикова С. В. Індивідуально-психологічні особливості схильності до ризику : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Бикова Світлана Валентинівна. – Одеса, 2008. – 174 с.

2. Большой энциклопедический словарь. – АСТ, 2005. – 1248 с.

3. Жмуров В. А. Большой толковый словарь по психиатрии / В. А. Жмуров. – Джангар, 2010. – 864 с.

4. «Евразийская мудрость от а до Я»: [толковый словарь] / автор-сост. В. И. Зорин. – Алматы: Создiк-Словарь, 2002.

5. Ильин Е. П. Психология риска / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2012. – 288 с.
6. Крылов Г. А. Этимологический словарь русского языка / Г. А. Крылов. – М.: Полиграфсервис, 2005. – 432 с.
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Сергей Иванович Ожегов; под ред. докт. филолог. наук, проф. Шведовой Н.Ю. – М.: Рус. яз., 1984. – 816 с.
8. Санникова О. П. Диагностика асертивности: результаты апробации методики ТОКАС / О. П. Санникова, О.І. Санніков, Н.М. Подоляк // Наука і освіта. Темат. спецвип. «Традиції та новації сучасної освіти в Україні» Респуб. вищ. навч. закладу «Кримський інженерно-педагогічний університет». – 2013, №3/СХІІІ. – Одеса, 2013, с. 149-154.
9. Санникова О. П. Феноменология личности: [избр. психол. тр.] / Ольга Павловна Санникова. – Одесса: СМІЛ, 2003. – 256 с.
10. Тимофеева И. Ю. Авантюризм в русской культуре конца XVII - первой четверти XIX века: Дис. ... канд. культурол. наук: 24.00.01 Комсомольск-на-Амуре / И. Ю. Тимофеева. 2005. – 151 с.
11. Roth S. Aventure et aventuriers au XVIIIe siècle. Essai de sociologie littéraire. – Thèse, Lille, 1980. Т. 1–2.

О.П. Санникова, Н.И. Меленчук

СООТНОШЕНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ СКЛОННОСТИ К АВАНТЮРИЗМУ И АССЕРТИВНОСТИ

В статье рассматриваются результаты теоретико-эмпирического исследования различий в проявлениях асертивности у лиц, которые склонны и не склонны к авантюризму.

Ключевые слова: авантюризм, асертивность, индивидуальные различия.

O.P. Sannikova, N.I. Melenchuk

RATIO INDICATORS OF PREDISPOSITION TO ADVENTURISM AND ASSERTIVENESS

The article examines the results of theoretical and empirical research of differences in the manifestations of assertiveness of people inclined and not inclined to adventurism.

It is theoretically identified that predisposition to adventurism is a way of thinking, behavior, activity that are characterized by risky acts for achieving easy success. Psychological characteristic features (psychological portraits) of adventurous and unadventurous individuals were detected. The results of the quality analysis showed that such features as self-esteem, belief in oneself, independence, spontaneity, courage, predisposition to risk are typical for adventurous people. It is also defined that assertive people are more inclined to adventurism.

Keywords: adventurism, assertiveness, individual differences.

Подано до редакції 16.05.2013